

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΛΑΜΕΤΡΙ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΚΛΑΣΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΛΑΜΕΤΡΕ, Julien Offray de (1709 — 1751) — επιφανής γάλλος άστος ύλιστής φιλόσοφος; γιατρός τὸ ἐπάγγελμα. Ὁ Λαμετροὶ ὑπῆρξεν ἕνας ἀπὸ τοὺς πρῶτους ἐκπροσώπους τοῦ γαλλικοῦ ὑλισμοῦ κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα καὶ ἕνας ἀποφασιστικὸς ἀντίπαλος τοῦ ἰδεαλισμοῦ καὶ τῆς θεολογίας, τοῦ σχολαστικισμοῦ καὶ τῆς συντηρητικῆς ἰατρικῆς. Ὁ Λαμετροὶ προετοίμασε πνευματικά, ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὸν Ντιντερό, τὸν Χόλμπαχ καὶ τὸν Ἐλβέτιο, τὴν γαλλικὴν ἀστικὴν ἐπανάσταση τοῦ τέλους τοῦ 18ου αἰῶνα. Ὁ Λαμετροὶ, γιὰ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ὑλιστικὴν κοσμοθεωρία του, στηρίχθηκε στὴν ὑλιστικὴ φυσικὴ τοῦ Καρτεσίου καὶ στὶς ὑλιστικὲς θέσεις τῆς αἰσθησιοκρατίας τοῦ Τζὼν Λόκ. « Ὁ μηχανικὸς γαλλικὸς ὑλισμὸς προσκολλᾶται στὴν Φυσικὴ τοῦ Καρτεσίου κι ὄχι στὴν Μεταφυσικὴ του... Μὲ τὸν γιατρὸν Δερονά ἀρχίζει αὐτὴ ἡ σχολή, μὲ τὸν γιατρὸν Καμπανὶ φθάνει στὸ ὑψηλότερο σημεῖο της, ὁ γιατρός Λαμετροὶ εἶναι τὸ κέντρο της »¹. Ἐξ αἰτίας τῶν ὑλιστικῶν καὶ ἀθεϊστικῶν ἀντιλήψεῶν του ὁ Λαμετροὶ κυνηγήθηκε καὶ ταλαιπωρήθηκε ἀπὸ θεολόγους, ἰδεαλιστές, γιατροὺς τῆς παλαιᾶς σχολῆς, καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν γαλλικὴν Μοναρχία. Μετὰ τὴν ἐμφάνιση τοῦ πρῶτου φιλοσοφικοῦ ἔργου του « Histoire naturelle de l'âme » (« Φυσικὴ ἱστορία τῆς ψυχῆς », 1745) ὁ Λαμετροὶ χρειάσθηκε νὰ μεταναστεύσῃ στὴν Ὀλλανδία. Ἐκεῖ ἔδωσε στὴ δημοσιότητα ἀνωνύμως τὸ ἔργο του « L'Homme Machine » (« Ὁ ἄνθρωπος μηχανή », 1747). Ἀργότερα, ὁ Λαμετροὶ μετανάστευσε στὴν Γερμανία, γιὰ νὰ ξεφύγῃ τὴν ὀργὴ τῶν ὀλλανδῶν ἀντιδραστικῶν, καὶ ἐκεῖ συνέχισε, παρὰ τοὺς διωγμοὺς καὶ τὶς ἀπειλὲς τῆς ἀντιδράσεως, τὸν ἀγῶνα του ἐναντίον τοῦ ἰδεαλισμοῦ καὶ τῆς θρησκείας. Στὴν Γερμανία ἐδημοσίευσε τὶς τελευταῖες ἐργασίες του « L'homme plante » (« Ὁ ἄνθρωπος φυτό », 1748) καὶ « La système d'Épicure » (« Τὸ σύστημα τοῦ Ἐπικούρου », 1750),

1. ΜΑΡΞ — ΕΝΓΚΕΛΣ: « Ἄπαντα », τόμ. 3ος. Βερολίνο 1932, σελ. 302.

εἰς τὰ ὅποια οἱ ματεριαλιστικὲς καὶ ἀθεϊστικὲς ἀντιλήψεις του εὗρηκαν τὴν τέλειαν ἔκφρασή τους, ἀποκτώντας μεγαλύτερον εὖρος καὶ βάθος.

Ὁ Λαμετρι εἴλυσε τὸ βασικὸ πρόβλημα τῆς φιλοσοφίας ὑλιστικά. Στηριζόμενος στὰ δεδομένα τῶν Φυσικῶν Ἐπιστημῶν, ἀπέδειξε τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς ἐνιαίας ὑλικῆς οὐσίας καὶ τὸν ἀντικειμενικὸν χαρακτῆρα τῶν φυσικῶν νόμων. Ὁ Λαμετρι θεωροῦσεν ὡς βασικὲς ιδιότητες τῆς ὑλικῆς οὐσίας τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν κίνησιν. Τὴν κίνησιν τὴν ἐννοοῦσεν ὡς ὕλην, ἐπίσης, μὲ δική της ἐσωτερικὴν ἐνέργειαν. Κατὰ τὸν Λαμετρι ἡ ὑλικὴ οὐσία ὑπάρχει σὲ μορφές, οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν τὰ τρία βασίλεια τῆς φύσεως: τὸ ἀνόργανον, τὸ φυτικὸ καὶ τὸ ζωικὸ βασίλειον. Ὁποῖον ἀνήκει, ἐπίσης, ὁ ἄνθρωπος. Ὁ Λαμετρι ἐξέφρασε σκέψεις περὶ μιᾶς βαθμιαίας τελειοποιήσεως τῆς ὀργανικῆς φύσεως καὶ προσήγγισεν τὶς ιδέας τῆς ἀνεξίτητος. Μεταξὺ ζώου καὶ ἀνθρώπου ὁ Λαμετρι εἶδε μιᾶν ποσοτικὴν διαφορὰ μόνον: ὅτι ὁ ἄνθρωπος διατίθει ἕναν ὑψηλότερον βαθμὸν αἰσθαντικότητος καὶ περισσύτερη γόησιν. Εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ δυϊσμοῦ τοῦ Καρτεσιου καὶ τῶν ἰδεαλιστικῶν θέσεων τοῦ Λόκ περὶ μιᾶς ἐσωτερικῆς πείρας τῆς ψυχῆς ἢ σκέψεως, ὁ Λαμετρι μίλησε γιὰ τὴν μηχανικὴν κίνησιν τῶν φυσιολογικῶν φαινομένων καὶ συνέκρινε τὸν ἄνθρωπον μὲ μιὰ μηχανή. Ἡ μηχανιστικὴ στενότης τῶν ἀντιλήψεων τοῦ Λαμετρι ἐκφράσθη ἐπίσης στὴν ἀντίληψιν του περὶ κινήσεως, τὴν ὅποιαν ἀπέδιδεν ἀποκλειστικὰ καὶ μόνον σὲ μιᾶν μετατόπισιν τοῦ σώματος στὸν χῶρον.

Ὁ Λαμετρι ἐκήρυττεν ὅτι ὁ κόσμος ἦταν δυνατὸν νὰ γνωρισθῆ καὶ ἀγωνίσθη κατὰ τοῦ ἀγνωστικισμοῦ. Σύμφωνα μὲ τὴν γνώμην τοῦ Λαμετρι ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ φθάσῃ ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα πρὸς τὴν αἰτία, ἀπὸ τὴν αἰτία πρὸς τὶς ιδιότητες καὶ ἀπὸ τὶς ιδιότητες στὴν οὐσία. Ὅτι ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος ἀντικατοπτριζόταν στὴν « ὀθόνη τῶν εἰκόνων τοῦ ἐγκεφάλου ». Ὅτι οἱ αἰσθήσεις εἶναι μιὰ σταθερὴ πηγὴ τῆς γνώσεως: « μόνον αὐτὲς μποροῦν νὰ φωτίσουν τὴν νόησιν στὴν ἀναζήτησιν τῆς ἀλήθειας »¹. Τὰ αἰσθήματα ὁ Λαμετρι δὲν τὰ θεωροῦσε μόνον σὰν εἰκόνες τῶν πραγμάτων, παρὰ καὶ σὰν κριτήρια τῆς ἀλήθειας.

Στὴν ἀντίληψίν του γιὰ τὴν ἱστορίαν τῆς κοινωνίας ὁ Λαμετρι ὑπῆρξεν ἰδεαλιστής. Γι' αὐτόν, ἀποφασιστικὴ σημασία στὴν ἐξέλιξιν τῆς κοινωνίας εἶχεν ἡ διαφώτιση, ἡ συνειδητὴ δράσις ἐπιφανῶν προσωπικοτήτων. Ὁ Λαμετρι ὑπῆρξεν ἕνας ὀπαδὸς τοῦ διαφωτισμένου ἀπολυταρχισμοῦ. Θεωροῦσε τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας καὶ τοῦ

1. ΛΑΜΕΤΡΙ: « Διαλεχτὰ ἔργα » Μόσχα - Λένινγκραντ 1925, σελ. 45.

ἔμπορίου σὰν ἔκφραση τῶν συμφερόντων ὅλων τῶν πολιτῶν καὶ τὴν ταύτιζε μὲ τὴν ἐλευθερία τῆς προσωπικότητας. Ἐὰν καὶ ἀθεϊστὴς, θεωροῦσεν, ὡστόσο, σκόπιμον νὰ διατηρηθῇ ἡ θρησκεία γιὰ τὸν λαό.

Ἐὸ ἀγῶνας τοῦ Λαμετριῆ ἐναντίον τοῦ ἰδεαλισμοῦ καὶ ἡ θεμελίωση τῆς ὑλιστικῆς κοσμοθεωρίας του, ἔπαιξαν ἓνα σημαντικότερο ρόλο στὴν μετέπειτα ἐξέλιξη τοῦ ὑλισμοῦ τῆς προμαρξιστικῆς περιόδου.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΡΙΟΥ

C H. N. M O M D S H I A N

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΝΤΙΝΤΕΡΟ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΔΙΔΕΡΟΤ, Denis (5 Ὀκτωβρίου 1713 — 31 Ἰουλίου 1784) — ὁ μεγαλύτερος ἰδεολόγος τῆς προεπαναστατικῆς γαλλικῆς ἀστικῆς τάξεως κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα, ὑλιστῆς φιλόσοφος, συγγραφέας καὶ θεωρητικὸς τῆς τέχνης, διαφωτιστής, ἀρχηγὸς τῶν ἐγκυκλοπαιδιστῶν. Γεννημένος στὴν Λάνγκρ, ἀπὸ εὐπορῆ οἰκογένεια χειροτέχνου, ὁ Ντιντερό, ἀφοῦ μαθήτευσε μερικὰ χρόνια σὲ κολλέγιο Ἰησουιτῶν στὴν γενέθλια πόλη του, ἤρθε στὸ Παρίσι, ὅπου τελείωσε τὶς σπουδές του στὸ κολλέγιο ντῶ Ἀρκούρ.

Ἡ κοσμοθεωρία τοῦ Ντιντερό διαμορφώθηκε κάτω ἀπὸ τὶς συνθήκες τῆς αὐξανομένης ἀντιθέσεως μεταξὺ τοῦ ἐπιβιοῦντος φεουδαλικοῦ καθεστώτος καὶ τοῦ ἀναπτυσσομένου εἰς αὐτὸ κεφαλαιοκρατισμοῦ. Διακείμενος ἀντιπολιτευτικὰ ἀπέναντι τῶν φεουδαλικῶν συνθηκῶν, ὁ Ντιντερό πέρασε στὴν πλευρὰ τοῦ καθοδηγούμενου ἀπὸ τὴν ἀστικὴ τάξη λαϊκοῦ κινήματος ἐναντίον τῶν προνομιακῶν τάξεων (εὐγενῶν καὶ κλήρου) καθὼς, ἐπίσης, καὶ ἐναντίον τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας.

Στὰ πρῶτα ἔργα του — «Φιλοσοφικὲς σκέψεις» (1746,) «Περίπατος ἐνὸς σκεπτικιστοῦ, ἢ οἱ δένδροστοιχίες» (1747, πρῶτο ἐξεδόθη τὸ 1830) — ὁ Ντιντερό, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε διαρρήξει ἀκόμα ἀρκετὰ τὶς σχέσεις του μὲ τὴν ἰδέα τοῦ Θεοῦ, στράφηκε ἀπὸ τὶς θέσεις τοῦ θεϊσμοῦ ἐναντίον τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ ἐκκλησίας. Τὸ 1746 κήκαν οἱ «Φιλοσοφικὲς σκέψεις», μὲ ἀπόφαση τοῦ παρισινοῦ κοινοβουλίου. Τὸ 1749 ὁ Ντιντερό ἔγραψε τὴν «Ἐπιστολὴ περὶ τῶν τυφλῶν πρὸς ὠφελιμον ἐφαρμογὴν τῶν βλεπόντων», μὲ τὴν ὁποῖαν διέκοψε ὀριστικὰ τὶς σχέσεις του μὲ τὸν ἰδεαλισμὸ καὶ τὴν θρησκεία καὶ υἱοθέτησε τὴν ἀποψη τοῦ ὑλισμοῦ καὶ τοῦ ἀθεϊσμοῦ. Τὸν ἴδιον χρόνον ὁ Ντιντερό συνελήφθη, μὲ τὴν κατηγορίαν ὅτι διέδιδε «ἐπικίνδυνες ἰδέες» καὶ φυλακίστηκε στὸν πύργον τῶν Βινκεννῶν. Μετὰ τὴν ἀποφυλάκισή του, καταπιάστηκε μὲ τὴν «Ἐγκυκλοπαιδείαν τῶν Ἐπιστημῶν, Τεχνῶν καὶ τῶν Ἐπιτηδεύματων», ἡ ὁποία ὑπῆρξεν ἕνα χτύπημα ἐναντίον τῆς φεουδαλικῆς ἰδεολογίας καὶ ἔθηκε τὸ θεμέλιον γιὰ τὴν τότε προοδευτικὴ ἀστικὴ κοσμο-

θεωρία. Συνεργάτες τῆς «Ἐγκυκλοπαιδείας» ὑπῆρξαν ὁ ντ° Ἀλαμπέρ, ὁ Βολταῖρος, ὁ Μοντεσκιέ, ὁ Κοντιγιάκ, ὁ Ἐλβέτιος, ὁ Χόλμπαχ κ. ἄ. Σ' αὐτὴν ὑπῆρχεν ἓνας νεωτερισμὸς τοῦ Ντιντερό: ὅτι ἓνα τμῆμα τῆς «Ἐγκυκλοπαιδείας» ἐπιλαμβανόταν τῆς ἐργασίας, τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς παραγωγῆς. Στὰ ἄρθρα καὶ στὰ σημειώματα, τὰ ὅποια δημοσίευε σ' αὐτὸ τὸ τμῆμα, ἀποκαλύπτονταν οἱ δημοκρατικὲς συμπάθειές του καὶ τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὶς βιωτικὲς συνθῆκες τῆς κοινωνίας, καθὼς καὶ γιὰ τὴν παραγωγή. Ὁ Ντιντερό ἀφιέρωσε περισσότερα ἀπὸ 20 χρόνια στὴν «Ἐγκυκλοπαιδεία» καὶ παρὰ τὶς καταδιώξεις ποὺ ὑφίστατο, μπόρεσε νὰ τὴν ἀποπερατώσῃ. Ταυτόχρονα, ὁ Ντιντερό ἔγραψε ἓναν ἀριθμὸν ἐξαιρετικῶν φιλοσοφικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν ἔργων: «Σκέψεις ἐπὶ τῆς ἐρμηνείας τῆς σκέψεως» (1754), «Συνομιλία μεταξὺ ντ° Ἀλαμπέρ καὶ Ντιντερό» (1769), «Τὸ ὄνειρο τοῦ ντ° Ἀλαμπέρ» (1769), «Φιλοσοφικαὶ ἀρχαὶ τῆς ὕλης καὶ τῆς κινήσεως» (1770, ποὺ ἐδημοσιεύθη τὸ 1798), «Ἡ Καλόγρια» (1760, ποὺ ἐδημοσιεύθη τὸ 1796), «Ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ραμὼ» (1762 — 1779, ποὺ ἐδημοσιεύθη τὸ 1805), «Ἰάκωβος ὁ Μοιρολάτρης» (1773, ποὺ ἐδημοσιεύθη τὸ 1792) κ. ἄ.

Τὸ 1773, ὁ Ντιντερό, κατόπιν προσκλήσεως τῆς Αἰκατερίνης τῆς Α', ἐπισκέφθηκε τὴν Ρωσσία, ὅπου προσεπάθησε, μάταια ὅμως, νὰ πείσῃ τὴν αὐτοκράτειρα γιὰ τὴν ἀναγκαιότητα νὰ ἐπιφέρῃ προοδευτικὲς κοινωνικὲς καὶ πολιτικὲς μεταρρυθμίσεις. Ὁ Ντιντερό ἔδειξε μεγάλο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν Ρωσσία, γιὰ τὸν ρωσικὸ λαὸ καὶ γιὰ τὸ μέλλον του. Ἦταν γεμάτος πίστη ὅτι ἡ Ρωσσία μὲ τὸν καιρὸ θὰ γινόταν μιὰ μεγάλη καὶ ἀκμάζουσα χώρα, ὅτι θὰ γινόταν ἓνας ἀπὸ τοὺς σοβαρώτε- ρους παράγοντες τῆς παγκοσμίου ἱστορίας. Ὁ Ντιντερό γνώριζε τὶς κατακτήσεις τῆς ρωσικῆς Λογοτεχνίας καὶ Ἐπιστήμης, ἰδιαίτερα πολλὰ ἔργα τοῦ Μ. Β. Λομονόσσωφ, καὶ προφήτευε μιὰ ρωμαλέαν ἀνοδο τοῦ ρωσικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς αὐξανομένης ἐπιδράσεώς της ἐπὶ τοῦ παγκοσμίου πολιτισμοῦ. Ἡλικιωμένος ἤδη, ἀρχισε μὲ τὴν ἐκμάθησιν τῆς ρωσικῆς γλώσσας, γιὰ νὰ μπορέσῃ νὰ διαβάσῃ στὸ πρωτότυπο τὸν Λομονόσσωφ, τὸν Σουμαρόκωφ, τὸν Σεράσκωφ, κ' ἔφερε τὰ ἔργα τῶν συγγραφέων αὐτῶν μαζὶ μὲ ἄλλες ρωσικὲς δημοσιεύσεις ἀπὸ τὴν Πετρούπολη στὸ Παρίσι. Ὁ Ντιντερό ἔφερε τὸν τίτλο τοῦ ἐπιτίμου μέλους τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν τῆς Πετρούπολεως καὶ τῆς ἐκεῖ ἐπίσης Ἀκαδημίας τῶν Τεχνῶν μὲ ὑπερηφάνεια. Τὴν τελευταία δεκαετία τῆς ζωῆς του ὁ Ντιντερό ἐτελείωσε τὸ ἔργο «Συστηματικὴ ἀναίρεσις τοῦ βιβλίου «Περὶ ἀνθρώπου» τοῦ Ἐλβετίου» (1773]74, ποὺ ἐδημοσιεύθη τὸ 1875) καὶ τὰ «Στοιχεῖα τῆς Ψυχολογίας» (1774 — 1780, ποὺ ἐδημοσιεύθησαν τὸ 1875). Λίγον καιρὸ πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατό του ὁ Ντιντερό

ἀπέκρουσε με ἀγανάκτηση τὴν ἀπαίτηση ἐνὸς κληρικοῦ ν' ἀπαρνηθῆ τίς ἀθεϊστικὲς ἀπόψεις του.

Ὁ Ντιντερό εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς ἐπιβλητικώτερους ἐκπροσώπους τοῦ προμαρξιστικοῦ ὕλισμοῦ καὶ ἀθεϊσμοῦ. Εἰς τὰ ἔργα του ἡ ὕλιστικὴ φιλοσοφία ἐφθασε, σὲ σύγκριση με τὸν ἀγγλικὸ καὶ τὸν ὀλλανδικὸν ὕλισμὸ τοῦ 17ου αἰῶνα, σ' ὑψηλότερη βαθμίδα. «Ὁ Ντιντερό», πίστευε ὁ Λένιν, «ἔκανε σαφὴ διαχωρισμὸ τῶν κυριωτέρων φιλοσοφικῶν κατευθύνσεων»¹. Ὑπερασπίστηκε με μεγάλη πειστικὴ δύναμη τὴν σκέψη περὶ τῆς ὕλικότητος τοῦ κόσμου καὶ θεωροῦσε ὅλα τὰ ὄντα σὰν συγκεκριμένες μορφές ὑπάρξεως τῆς ἐνιαίας, αἰωνίας καὶ ἀδημιούργητης ὕλης. Ἐπιβεβαίωνε τὸ ἐνιαῖον τῆς ὕλης καὶ τῆς κινήσεως καὶ θεωροῦσε τὴν ἀπόλυτην ἀκίνησιάν σὰν μιὰν ἀντιεπιστημονικὴ φαντασίωση. Ὁ Ντιντερό προσεπάθησε νὰ ξεπεράσῃ τὸν μηχανικισμὸ. Πλησίασε περισσότερο ἀπ' ὅσο οἱ ἄλλοι μεταφυσικοὶ ὕλιστές τοῦ 18ου αἰῶνα τὴν ἰδέαν τῆς αὐτοκινήσεως τῆς ὕλης καὶ στὴν ἰδέαν αὐτὴν εἶδε τὴν πιὸ πειστικὴν ἀπόδειξιν τῆς μὴ ὑπάρξεως Θεοῦ. Στὸν ἀγῶνα κατὰ τοῦ ἰσχυρισμοῦ ὅτι ἡ συνείδηση εἶναι θεϊκὴ ἐκπόρευση, ὁ Ντιντερό ὑπερασπίστηκε τὴν ἀποψη τοῦ ἐνιαίου τῆς ὕλης καὶ τῆς συνειδήσεως καὶ ἐξέφρασε τὴν γνώμη ὅτι ἡ αἴσθησις σὲ δυναμικὴ μορφή εἶναι μιὰ γενικὴ ἰδιότητα τῆς ὕλης. Ὁ Ντιντερό εἶχε προλάβει ὀρισμένες θέσεις τῆς θεωρίας τῆς ἐξελίξεως: ὁ ἄνθρωπος, ἔγραφε, σὰν βιολογικὸ εἶδος καὶ αὐτός, ἀκολουθεῖ τὴν ἴδιαν ἀκριβῶς πορεία τοῦ γίνεσθαι πρὸς ἀκολουθοῦν καὶ τὰ ἄλλα ζωντανὰ ὄντα. Ἀκολουθώντας τὸν Λάιμπνιτς ὁ Ντιντερό ὑπέθετε, ἐσφαλμένα, ὅτι ἡ φύσις δὲν κάνει ἄλλα.

Στὶς θεωρητικὲς ἀπόψεις του ἐπὶ τῆς γνώσεως, ὁ Ντιντερό ξεκινουῦσεν ἀπὸ τὴν αἰσθησιαρχία τοῦ Λόκ, στὴν ὁποίαν ἀπέδιδε ὕλιστικὸν χαρακτήρα, ἀπορρίπτοντας τὶς ἰδεαλιστικὲς παρεκκλίσεις τοῦ Λόκ. Οἱ καθοδηγούμενοι ἀπὸ τὸν Ντιντερό γάλλοι ὕλιστές ὑπέβαλαν σὲ κριτικὴ τὸν ἀγνωστικισμὸ καὶ ἰσχυρίζονταν τὴν δυνατότητα τῆς γνώσεως τοῦ κόσμου. Ὁ Ντιντερό λέει: «Στὴν διάθεσή μας ἔχουμε τρεῖς κύριες μεθόδους ἔρευνας: τὴν παρατήρησιν τῆς φύσεως, τὸν συλλογισμὸ καὶ τὸ πείραμα. Ἡ παρατήρησις συλλέγει γεγονότα, ὁ συλλογισμὸς τὰ διατυπώνει καὶ τὸ πείραμα ἐξετάζει τὰ ἀποτελέσματα τῶν συνδυασμῶν»². «Παρατηροῦμε τὴν ὕλη... σὰν γενικὸ αἷτιον τῶν αἰσθημάτων μας»³. Ὁ Ντιντερό ἀπέρριψεν ἀποφασιστικὰ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Μπέρκλεϋ, ὁ

1. Β. Ι. ΛΕΝΙΝ: «Ἀπαντα», 4η ἔκδοσις, Τόμ. 14ος, σελ. 27.

2. ΝΤΙΝΤΕΡΟ: «Ἀπαντα», Τόμ. 1ος, Μόσχα - Λένινγκραντ 1935, σελ.

3. Ὁμοίως Τόμ. 7ος, Μόσχα - Λένινγκραντ 1939, σελ. 156.

ὁποῖος ἀντλοῦσε ὑποκειμενικοῖδεαλιστικὰ συμπεράσματα ἀπὸ τὴν αἰσθησιαρχία τοῦ Λόκ. Σχετικὰ μὲ τὸν ὑποκειμενικὸν ἰδεαλισμὸ, ὁ Ντιντερό ἔγραφε : « Ὑπῆρξε μιὰ στιγμή παραφροσύνης ποὺ τὸ αἰσθανόμενον κλειδοκύμβαλο φαντάστηκε ὅτι ἦταν τὸ μοναδικὸ κλειδοκύμβαλο στὸν κόσμον καὶ πῶς ὅλες οἱ ἀρμονίες τοῦ σύμπαντος συντελοῦνται μέσα του »¹. Ὁ Ντιντερό, ὅπως παρατήρησεν ὁ Β. Ἰ. Λένιν, πλησίασε πολὺ κοντὰ στὴν ἀποψη τοῦ συγχρόνου ὕλισμοῦ (ὅτι « δὲν φτάνουν μόνον ἀποδείξεις καὶ συλλογισμοὶ γιὰ τὴν ἀνασκευὴ τοῦ ἰδεαλισμοῦ πῶς τὰ πράγματα δὲν στρέφονται, ἐδῶ, γύρω ἀπὸ θεωρητικὰ ἐπιχειρήματα »)², ἀλλὰ δὲν ἐννόησε τὸν ρόλο τῆς κοινωνικο-ἱστορικῆς πράξεως σὰν τὸ κριτήριον τῆς ἀλήθειαις καὶ τὴν σημασία της στὴν ἀναίρεση ἰδεαλιστικῶν ἐπινοήσεων. Ἄν καὶ ὁ Ντιντερό πραγματευόταν ὕλιστικὰ τὴν καταγωγὴ τῶν αἰσθήσεων, δὲ μπόρεσε νὰ ἐννοήσῃ τὸν διαλεκτικὸν χαρακτῆρα τῆς μεταβάσεως ἀπὸ τὶς αἰσθήσεις στὶς ἀντιλήψεις καὶ στὶς ἔννοιες. Λὲν συμμεριζόταν ὡστόσο τὴν λανθασμένη τάση τοῦ Ἑλβέτιου ὥστε νὰ ἀναγάγῃ ἀπλοποιημένες τὶς ἔννοιες καὶ τὴν συνείδηση τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν αἰσθήσεων. Στὶς παρατηρήσεις του πάνω στὸ βιβλίον « Περὶ ἀνθρώπου » τοῦ Ἑλβέτιου, ὁ Ντιντερό ἔδωσε τὴν σωστὴ ἐξήγηση ὅτι οὔτε ἡ κρίση οὔτε οἱ αἰσθήσεις μποροῦν ν' ἀναχθοῦν στὴν πιὸ ἀπλὴν ὕλικότητα, ὅτι ἡ τελευταία αὐτὴ εἶναι ἡ προϋπόθεσίς τους ἀλλ' ὄχι κ' ἡ οὐσία τους, ἓνας ὅρος τῆς ψυχολογικῆς ἀναπτύξεως καὶ στάσεως ἀλλ' ὄχι ἡ δύναμη ποὺ τὰ κινεῖ.

Στηριγμένος στὴν θεωρία τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου, ὁ Ντιντερό ἀποκάλυψε τὶς ἐπινοήσεις περὶ τῆς θείας καταγωγῆς τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας καὶ τῆς διαρκoῦς φεουδαλικῆς ἀνισότητος. Ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὸν Ἑλβέτιο καὶ τὸν Χόλμπαχ ἀνέπτυξεν ἀπόψεις περὶ τοῦ ἀποφασιστικοῦ ρόλου τοῦ ἑξωτερικοῦ κόσμου γιὰ τὴν διαμόρφωση τῆς προσωπικότητος, καὶ μιὰ λογικὴ ἀλλαγὴ τοῦ περιβάλλοντος αὐτοῦ τὴν θεωροῦσε σὰν βασικὸν ὄρο γιὰ τὴν βελτίωση τῆς καθόλου πνευματικῆς ιδιότητος τοῦ ἀνθρώπου. Κοντὰ σ' αὐτό, ὁ Ντιντερό, σ' ἀντίθεση πρὸς τὸ Ἑλβέτιο, δὲν ἀρνιόταν τὴν σημασία τῶν φυσικῶν ἱκανοτήτων παρὰ θεωροῦσεν ὡς ἀπαραίτητο νὰ λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν οἱ ἱκανότητες αὐτῆς γιὰ νὰ οργανώνεται σωστὰ ἡ παιδαγωγικὴ μέθοδος.

Ἡ θεωρία τοῦ γάλλου ὕλιστοῦ περὶ τοῦ ἀποφασιστικοῦ ρόλου τοῦ

1. Τὸ Ἀπόσπασμα αὐτὸ τοῦ Ντιντερό παραθέττει ὁ Λένιν στὸ ἔργο του « Ὑλισμὸς καὶ Ἐμπειριοκριτικισμὸς ». Β. Ι. Λένιν « Ἀπάντα », Τόμ. ΙΔ σελ. 26.

2. Ὁμοίως σελ. 24.

κοινωνικοῦ περιβάλλοντος εἰς τὴν ἀνατροφή τοῦ ἀνθρώπου προσέφερε τὴν θεωρητικὴ θεμελίωση γιὰ τὸ ἐπαναστατικὸ αἴτημα τῆς καταργήσεως τῶν «ἐλλειπῶν καὶ ἀντιφυσικῶν» φεουδαλικῶν καταστάσεων. Αὐτό, ὅμως, δὲν ὁδήγησε τὸν Ντιντερό καὶ τοὺς ὁμοϊδεάτες του ἔξω ἀπὸ τὸν κύκλο τῶν ἰδεαλιστικῶν ἀντιλήψεων γιὰ τὴν πορεία τῆς ἱστορίας, γιατί μὲ τὸ περιβάλλον ἐννοοῦσανε κατ' ἀρχὴν τὸ πολιτικὸ κυβερνητικὸ σχῆμα καὶ ὄχι τοὺς ὑλικοὺς βιωτικοὺς ὄρους. Ὁ Ντιντερό εἶχε τὴν σφαιρὴ γνώμη ὅτι ἡ συνείδησις, καὶ ἰδιαίτερα ἡ συνείδησις τοῦ νομοθέτου, ἦταν ὁ ἀποφασιστικὸς παράγων στὴν ἱστορικὴν ἀνάπτυξη τῆς κοινωνίας. Σὰν ἀποφασιστικὸς ἀντίπαλος τοῦ δεσποτικοῦ κυβερνητικοῦ σχήματος, μιλοῦσε γιὰ συνταγματικὴ μοναρχία καὶ ἔλπιζε στὸν ἐρχομὸ ἑνὸς μονάρχου διαποτισμένου ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ Διαφωτισμοῦ. Ὅσον ὀξύνονταν οἱ ἀντιθέσεις μεταξὺ τῆς προεπαναστατικῆς ἀστικῆς τάξεως καὶ τῆς ἀπολυταρχίας, τόσο ὁ Ντιντερό ἔτεινε (καὶ ἰδιαίτερα κατὰ τὴν τελευταία περίοδο τῆς δραστηριότητάς του) πρὸς τὴν ἰδέα τοῦ δημοκρατικοῦ κυβερνητικοῦ σχήματος, — ἀμφέβαλε ὡστόσο κατὰ πόσο θὰ ἦταν χρήσιμο γιὰ μεγάλα κράτη.

Ὁ ἀμοραλισμὸς τῆς ἀποσυνθιετούμενης ἀριστοκρατίας βροῦκεν εἰς τὰ ἔργα τοῦ Ντιντερό ἀποφασιστικὴ κριτικὴ καὶ ἰδιαίτερα στὸν «Ἀνεψιὸ τοῦ Ραμό», ὅπου καθὼς ἐκφράστηκε ὁ Φρειδερίκος Ἑνγκελς, ἐδόθησαν «ἀριστουργήματα τῆς διαλεκτικῆς»¹. Στὴν φεουδαλιστικοθυροσκευτικὴ ἠθικὴ ὁ Ντιντερό ἀντέταξε μιὰν ὀφελμιστικὴν ἠθικὴν, βασιζόμενος στὴν θεωρία τοῦ ὀφελιμισμού, τῆς ὁποίας ὁ ἀστικὸς χαρακτήρας ἀποκαλύφθηκε ἀπὸ τοὺς Μάρξ καὶ Ἑνγκελς στὴν «Γερμανικὴν ἰδεολογία»² τους. Ὁ Ντιντερό θεωροῦσε τὴν φιλαυτία σὰν τὸ πιὸ σοβαρὸ κίνητρο τῆς ἀνθρώπινης ἐνέργειας, ἀλλὰ δὲν συμεριζότανε τὴν τάση τοῦ Ἑλβέτιου νῦ ἀναγάγει ὅλα τὰ αἰσθήματα (ἔρωτα, φιλία, συμπόνια κλπ.) στὴν ἐγωιστικὴν ἀρχή. Ὁ Ντιντερό ἔτρεφε τό, κάτω ἀπὸ τὶς συνθήκες τῆς ἀστικῆς κοινωνίας, οὕτοπιστικὸ ὄνειρο τῆς ἀρμονικῆς ἐνώσεως τῶν προσωπικῶν καὶ τῶν κοινωνικῶν συμφερόντων. Σὰν ἰδεολόγος τῆς ἀστικῆς τάξεως ὁ Ντιντερό ὑπερασπιζόταν τὴν ἀτομικὴν ἰδιοκτησίαν, ἡ ὁποία, σύμφωνα μὲ τὴν γνώμη του, εἶναι ἕνα φυσικὸ καὶ ἀναπαλλοτρίωτο δικαίωμα τοῦ ἀνθρώπου καὶ δὲν ξεπέρασε τὸ αἴτημα τοῦ μετριασμοῦ τῆς ὑπερμέτρου ἀνισότητος στὸν καταμερισμὸ τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν.

1. ΦΡ. ΕΝΓΚΕΛΣ: «Ἡ ἀνατροπὴ τῆς Ἐπιστήμης ἀπὸ τὸν κύριον Εὐγένιον Ντύριγκ» (Ἄντι - Ντύριγκ) Στουτγάρδη 1894, σελ. 5.

2. Κ. ΜΑΡΞ ΦΡ. ΕΝΓΚΕΛΣ: «Ἄπαντα» μέρος 1ο, Τόμ. 5.

Οι αισθητικές απόψεις του Ντιντερό, οι οποίες εκθέτονται σε κείμενα όπως «Τὰ σαλόνια (1759, 1761-1771, 1775, 1781)» (που εξέδότησαν από το 1795 ως το 1857), «Παράδοξον περί του ήθιοποιού» (1773, που εξέδότη το 1830), «Περί της δραματικής ποιήσεως» (1771), «Βασικαί αρχαί της ακουστικής» (1748) κ. ά., διακρίνονται για την πρωτοτυπία τους και για το βάθος του στοχασμού των και είχαν μεγάλη σημασία κατά την περίοδο της ανόδου του αστικού πολιτισμού για την εξέλιξη του ρεαλισμού στην Λογοτεχνία, την Ζωγραφική, την Γλυπτική, την Μουσική και την Υποκριτική. Η εκπροσωπούμενη από έναν μιμητικό κλασικισμό και από το ροκοκό αριστοκρατική τέχνη του 18ου αιώνα υπέστη μιάν αποτελεσματική και ιδιοφυή κριτική από τον Ντιντερό. Έτσι, στα «Σαλόνια» («Salons») έπετέθη με καυστικό σαρκασμό έναντι των προσποιημένων και έπιτηδευμένων καλλιτεχνών των ευγενών και ιδιαίτερα έναντι του ζωγράφου Φρανσουά Μπουσέ. Στην αποσυντεθειμένη, χωρίς ήθος και νόημα, τέχνη του ροκοκό αντίταξε τον αστικό ρεαλισμό και υπερασπίσθηκε με πάθος την τέχνη του Γ. Μπ. Σαρντέν και του Γ. Μπ. Γκραϊζ. Στην περιοχή της αισθητικής της Μουσικής αυτό που έλκυσε κυρίως την προσοχή του Ντιντερό ήταν το πρόβλημα του ρεαλισμού στην όπερα. Από κοινού με άλλους εγκυκλοπαιδιστές ο Ντιντερό πήρε μέρος στον περίφημο «πόλεμο των βωμολόχων», υπερασπιζόμενος τον ρεαλισμό της συνηθισμένης Ιταλικής όπερας έναντι του φορμαλισμού και των συμβατικοτήτων της γαλλικής μυθολογικής αυλικής όπερας. Ο Ντιντερό εφαρμόσε την υλιστικά έννοημένη αρχή της αισθησιαρχίας στην Λογοτεχνία και στην Τέχνη και ισχυρίσθηκε ότι οι τελευταίες αυτές θα έπρεπε ν' αντανακλούν σωστά την φύση, την πραγματική ζωή. Θεωρούσε την φύση σαν το πρώτο υπόδειγμα της τέχνης, ταυτόχρονα, όμως, εκφραζότανε με δριμύτητα έναντι της δουλικής αντιγραφής αυτού του υποδείγματος. Ο σκοπός της τέχνης δεν ήταν ή επιφανειακή απεικόνιση της ζωής, παρά ή αποκάλυψη με πλαστικές εικόνες των ουσιαστικών, καθωρισμένων πλευρών της πραγματικότητας. Η αισθητική του Ντιντερό παρουσιάστηκε σαν δυναμική αναπαραγωγή της ζωής, δεν απαίτησε εκδίπλωση των χαρακτήρων σε πολύλογους μονολόγους, παρά σε σκηνικές δράσεις, σε αγώνα, σε δραματικές συγκρούσεις, σε συγκρούσεις, τέλος, που να έχουν ένα κοινωνικό περιεχόμενο. Ο Ντιντερό καλούσε τους καλλιτέχνες της εποχής του σε μιάν θαρραλέα, ήρωική τέχνη. Υποστήριξε τον αγαματοποιό Έ. Μ. Φαλκονέ, με τον οποίο συνδεότανε με προσωπική φιλία, εις την κατασκευή ενός ανδριάντος του Μεγάλου Πέτρου. Ο καλλιτέχνης, έπίστευεν ο Ντιν-

τερό, δὲν ὀφείλει μόνο ν' ἀπεικονίζει σωστά τὴν ζωὴ, παρὰ νὰ ἐκφράζη ἐπίσης καὶ τὴν κριτικὴ τοποθέτησή του ἀπέναντι τῆς ζωῆς. Ὁ Ντιντερό ἐπιβεβαίωσε τὴν ἀναπόσπαστη συνάφεια τῆς αἰσθητικῆς καὶ τῆς ἠθικῆς, τοῦ ἴωραίου καὶ τοῦ ἀγαθοῦ. Στὴν αἰσθητικὴ θεωρία του ὑπῆρχαν λαϊκὲς τάσεις.

Οἱ αἰσθητικὲς ἀπόψεις τοῦ Ντιντερό ὑπέστησαν σημαντικὴ ἐξέλιξη. Πρῶτα - πρῶτα, ὅταν στράφηκεν ἐναντίον τῶν μιμητῶν τοῦ κλασικισμοῦ, ὁ Ντιντερό ἀντέταξε σ' αὐτὸν τὴν ἀναγκαιότητα ρεαλιστικῆς ἀπεικονίσεως τῶν ἀστικῶν ἀρετῶν τῆς καθ' ἡμέραν ζωῆς (τὰ θεατρικὰ ἔργα του « Ὁ νόθος », 1757, « Ὁ πάτερ φαμίλιας », 1758). Ὅσον ὀξυνόταν ὁ ταξικὸς ἀγῶνας καὶ πλησίαζε ἡ ἀστικὴ ἐπανάσταση, τόσο ὁ Ντιντερό ἀρχίζει νὰ ἐκθειάζη μιὰν Τέχνη διαποτισμένη ἀπὸ ὑψηλὰ ἀστικοπολιτειακὰ κίνητρα : χαιρέτησε τὴν πρώτη ἐμφάνιση τοῦ ζωγράφου Λουὶ Νταβίντ, τοῦ μεγαλυτέρου ἐκπροσώπου τοῦ ἐπαναστατικοῦ κλασικισμοῦ, καὶ στράφηκε μὲ σφοδρότητα ἐναντίον τῆς κενῆς ἰδεῶν Τέχνης, ἡ ὁποία ἀπέστρεφε τὴν προσοχὴ ἀπὸ τὰ τότε ἐπίκαιρα θέματα : ἀπὸ τὸ ξεμασκάρεμα τοῦ φεουδαλισμοῦ καὶ ἀπὸ τὴν ἀστικὴ διαμόρφωση τῆς κοινωνίας. Ὁ Ντιντερό ἦταν ἀρνητικὰ τοποθετημένος ἀπέναντι τῆς ἐπιτηδευμένης μανιέρας τῆς ὑποκριτικῆς τέχνης καὶ ἀπαιτοῦσε ἀπὸ τὸν ἠθοποιὸ νὰ μὴ ζῆ ὁ ἴδιος τὰ αἰσθητὰ πού μεταδίδει ἀπὸ τὴν σκηνή. Ἐπίστευε ὅτι πίσω ἀπὸ τὴν ἐκπλήρωση τοῦ κυρίου καθήκοντός του, σὰν καλλιτέχνης καὶ διαφωτιστής, ἔπρεπε νὰ εἶναι ἓνας συνειδητὸς προπαγανδιστὴς τῶν προοδευτικῶν ἰδεῶν τῆς ἐποχῆς του.

Ἡ συγγραφικὴ φήμη τοῦ Ντιντερό βασίζεται στὰ καλλιτεχνικὰ ἔργα του « Ἡ Καλόγρια », « Ἰάκωβος ὁ Μοιρολάτρης » καὶ « Ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Ραμώ ». Στὴν « Καλόγρια », ὁ Ντιντερό ἔδειξε τὴν ἠθικὴ κατάρπωση καὶ τὴν ἀποσύνθεση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ περιβάλλοντος. Μὲ τὸ στόμα τῆς πιστῆς Σουζάννας, τῆς ἡρώιδας τοῦ διηγήματος, ὁ Ντιντερό ἀναφέρεται στὴν ἀνήθικη δράση πού κρύβεται κάτω ἀπὸ τὸ ράσο τῆς θρησκείας. Τὸ διήγημα « Ἡ Καλόγρια » ὑπῆρξεν ἓνα ἀποκαλυπτικὸ δοκουμέντο τεραστίας δυνάμεως, πού ὑπέβαλε τὴν θρησκευτικὴ ἠθικὴ σὲ ἀφειδώλευτο μαστίγωμα. Τὸ ξεμασκάρωμα τοῦ καθολικοῦ κλήρου, πού γίνεται σ' αὐτὸ τὸ διήγημα, διατηρεῖ τὴν σημασία του ὡς σήμερα ἀκόμη. Ὁ « Ἰάκωβος ὁ Μοιρολάτρης » προσφέρει μιὰν σαφὴν εἰκόνα τῆς γαλλικῆς ζωῆς κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα. Τὸ μυθιστόρημα δὲν ἔχει ἐντελὴ θεματικὴ θεμελίωση. Ἀποτελεῖται ἀπὸ μιὰ σειρὰ διαλόγων, διηγημάτων καὶ νουβελῶν, πού τὸ σημαντικώτερο κομμάτι τους εἶναι ἡ νουβέλλα γιὰ τὴν Κυρία ντὲ Πομμεράι. Στὴν μορφὴ τοῦ Ἰακώβου, τοῦ ἥρωα τοῦ μυθιστορήματος, ὁ Ντιντερό ἀντιτάσσει τὸ ὑγιὲς μυαλό, τὴν

καλή καρδιά, τὴν ἀνίκητη αἰσιοδοξία καὶ τὸ γαλλικὸ λαϊκὸ χιοῦμορ στὰ ἔθιμα τῆς ἐκφυλισμένης φεουδαλικο-ἀριστοκρατικῆς κοινωνίας. Τὸ καλύτερο ἔργο τοῦ Ντιντερό — « Ὁ ἀνειριστὸς τοῦ Ραμῶ » — εἶναι ἓνας διάλογος μεταξὺ ἑνὸς φιλοσόφου καὶ ἑνὸς ζητιάνου μουσικοῦ, ἑνὸς πλουσίου ἀριστοκράτη ποὺ ζοῦσε ἀπὸ ἐλεημοσύνην, ἀνειριστοῦ τοῦ περιήρημου συνθέτη Ζὰκ Φρανσουὰ Ραμῶ. Ὁ ἥρωας τοῦ διηγήματος εἶναι ἓνας ἀσυνείδητος, ἀνῆθικος κλέπτης, ἓνας τετραπέρατος κυνικός, ποὺ ὅλη του ἡ προσπάθεια εἶναι νὰ γίνῃ πλούσιος καὶ νὰ κάνη μιὰ παρασιτικὴ ζωὴ. Στὸν Ντιντερό ἀρκοῦσε νὰ δείξῃ ὅτι ἡ διαφθορὰ τοῦ Ραμῶ δὲν ἦταν ἐκ γενετῆς του, παρὰ τοῦ τὴν δημιούργησε τὸ περιβάλλον μέσα στὸ ὁποῖο γεννήθηκε καὶ ἀνατράφηκε. Ἡ κριτικὴ ποὺ ἀσκήσεν ὁ Ντιντερό ἐναντίον τοῦ κτηνώδους ἐγαιομοῦ, τοῦ παρασιτισμοῦ καὶ τοῦ χυδαίου ἡδονισμοῦ ὑπῆρξεν ἓνα ἀντικειμενικὸ χτύπημα ἐναντίον ὅχι μόνον τῆς φεουδαλικῆς, παρὰ ἐναντίον κάθε βασιζομένης ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας κοινωνίας. Τὸ γεγονὸς, ὅτι ὁ Ντιντερό ἔθεσε τὸ ζήτημα σύμφωνα μὲ τὴν ἀντίθεση μεταξὺ πλοῦτου καὶ φτώχειας, στὸ κέντρο τοῦ ἔργου του, τοῦ ἐπέτρεψε νὰ φέρῃ στὸ φῶς ὅχι μόνον τὴν σαπίλα τοῦ φεουδαλικοῦ καθεστώτος, παρὰ καὶ τὴν φαινομενικὴν ἀστικὴν ὁσιότητα.

Ὅπως καὶ ἄλλοι ὑλιστὲς γάλλοι φιλόσοφοι τοῦ 18ου αἰῶνα, ἔτα καὶ ὁ Ντιντερό ἀπέδιδε μεγάλη σημασία στὴν ἀνατροπὴ καὶ στὸν διαφωτισμό. Σὰν ἰδεολόγος τῆς ἀνερχομένης ἀστικῆς τάξεως στράφηκε μὲ πάθος ἐναντίον ὀλοκλήρου τοῦ συστήματος τῆς φεουδαλικοῦθησκευτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ἡ ὁποία ἐνέπνεε στοὺς μαθητὲς μιὰν χωρὶς ἀντίστασιν ὑπακοὴ στὶς κυρίαρχες φεουδαλικὲς κοινωνικὲς τάξεις καὶ στὴν ἀπολυταρχία. Ὁ Ντιντερό ὑπέβαλε σὲ σφοδρὴ κριτικὴ τὸ χάσμα μεταξὺ σχολείου καὶ ζωῆς, ἐστράφηκεν ἐναντίον τοῦ ὑπερβολικοῦ φόρτου τοῦ μνημονικοῦ τῶν μαθητῶν μὲ σχολαστικὲς γνώσεις, ἀχρηστες γιὰ τὴν πρακτικὴ ζωὴ, καὶ ζήτησε τὴν ἀπαλλαγὴ τοῦ σχολείου ἀπὸ τὴν κηδεμονία τῆς ἐκκλησίας καὶ τὴν διαφύλαξη τῆς συνειδήσεως τῶν μαθητῶν ἀπὸ τὶς ὑθησκευτικομυστικιστικὲς φαντασιώσεις. Ἀγωνίσθηκε γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῆς συμμετοχῆς τῆς φυσικοεπιστημονικῆς πειθαρχίας στὰ σχολικὰ προγράμματα καὶ ἔδωσε μεγαλύτερη προσοχὴ στὴν καλλιτεχνικὴ καὶ ἠθικὴ ἐκπαίδευση τῆς νεότητος (σύμφωνα μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἀστικῆς ἠθικῆς). Ὁ Ντιντερό συνέδεσε τὴν μεταρρύθμιση τῆς σχολικῆς μορφώσεως μὲ τὴν ἀναγκαιότητα μιᾶς βασικῆς ἀνακατασκευῆς ὀλόκληρης τῆς ζωῆς ἐπάνω σὲ « πιὸ λογικὲς καὶ πιὸ δίκαιες » βάσεις. Ἢ « ἀνακατασκευὴ », γιὰ τὴν ὁποῖαν ἀγωνιζόταν ὁ Ντιντερό, ἐσήμαινε ἀντικειμενικὰ τὸ αἶτημα τῆς ἀντικαταστάσεως τοῦ φεουδαλικοῦ καθεστώτος

ἀπὸ τὴν ἀστική κοινωνία, — ἓνα αἶτημα, πού κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνα ἐξέφραζε τὶς τότε προοδευτικὲς ἰδέες.

Οἱ ἰδεολόγοι τῆς γαλλικῆς ἀστικῆς τάξεως, ἣ ὁποία εἶχε ἔρθει στὴν ἐξουσία, ἀπέστρεψαν ἀπότομα τὸ πρόσωπό τους ἀπὸ τὴν ἀγωνιστικὴ, ἐπαναστατικὴ κληρονομία τοῦ Ντιντερό καὶ τῶν ὁμοϊδεατῶν του. Ἐπειδὴ δὲν ἦσαν σὲ θέση νὰ ἐκμηδενίσουν τὴν ἀνάμνηση τοῦ μεγάλου σοφοῦ τοῦ γαλλικοῦ ὕλισμοῦ τοῦ 18ου αἰῶνα, οἱ ἀντιδραστικοὶ γάλλοι ἱστορικοὶ τῆς φιλοσοφίας ἐδιάλεξαν τὸν δρόμο τῆς παραχαράξεως τῶν ἀπόψεών του, προσπαθώντας ταυτόχρονα νὰ ξερριζώσουν τὸ « ἀγκάθι » τοῦ ὕλισμοῦ καὶ τοῦ ἀθεϊσμοῦ ἀπ' αὐτές. Οἱ σημερινοὶ ἰδεολόγοι τῆς γαλλικῆς ἀστικῆς τάξεως, πού θέλουν νὰ καλλιεργοῦν τὸν μυστικισμὸ καὶ τὸν καθολικὸ σκοταδισμό, προσπαθοῦν μάταια νὰ ἐκμηδενίσουν τὶς ἀρηκτα μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Ντιντερό συνδεμένες παραδόσεις τῆς προοδευτικῆς γαλλικῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως τῶν κοσμοπολιτικῶν θέσεων. Γιὰ τὶς ἱστορικοπροοδευτικὲς τάσεις ἀγρυπνᾷ τὸ κομμουνιστικὸ κόμμα, τὸ ὁποῖον εὕρισκεται ἐπὶ κεφαλῆς ὅλων τῶν προοδευτικῶν δυνάμεων τῆς σημερινῆς Γαλλίας.